

Методика. Практика. Експеримент

Всеукраїнський науково-педагогічний проект «Інтелект України»: теоретичні та практичні питання реалізації в початковій школі

Ірина ГАВРИШ,

доктор педагогічних наук, професор Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, науковий керівник Всеукраїнського науково-педагогічного проекту «Інтелект України»,

Світлана КИРИЛЕНКО,

кандидат педагогічних наук, начальник відділу інноваційної діяльності та дослідно-експериментальної роботи Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, науковий консультант Всеукраїнського науково-педагогічного проекту «Інтелект України»,

Олександр ЩЕРБАКОВ,

директор Харківської гімназії №169

Загальновізнано, що обдарована молодь – це майбутня еліта будь-якої країни, суттєвий чинник її соціально-економічного та духовного піднесення, важлива передумова забезпечення конкурентоспроможності на світовій арені.

Проблема освіти обдарованих дітей та молоді у різних країнах має власну історію і підходи до розв'язання. Аналіз відповідної літератури засвідчив, що на сучасному етапі вона розглядається на державному рівні в більшості країн, що спричинило формування соціального запиту на її дослідження. Найгрунтовніше означена проблема досліджується в США (Дж.Галлахер, Ф.Рамос-Форд і Г.Гарднер, О.Пассов, Р.Пломін, Дж.Рензулі, Д.Симонтон, Р.Стернберг, А.Танненбаум, Дж.Фельдюзен та ін.).

У Великій Британії її вивчають Е.Боно, Дж.Фрімен та ін.; у Швейцарії – А.Стеценко та ін.; в Ізраїлі – М.Міліграм та ін.; у Німеччині – К.Клюге, Т.Мейснер, Г.Трост, К.Урбан, К.Хеллер та ін. У радянській і пострадянській психолого-педагогічній науці досліджуваній проблемі присвячено праці Г.Акопова, М.Алексєєва, Ю.Бабаєвої, Д.Богоявленської, М.Воловкової, Л.Голубєвої, В.Дружиніна, О.Дьяченко, Т.Єпанчинцевої, Х.Юлової, Н.Лейтес, О.Матюшкіна, В.Панова, О.Савенкова, С.Сафоновой, Д.Ушакова, М.Холодної, В.Шадрикова, Е.Щебланової, В.Юркевича та ін. Сучасні українські вчені досліджують як психологічні (О.Буров, І.Волощук, Г.Гуменюк, Д.Корольов, В.Тименко, В.Яковлева та ін.), так і педагогічні (Н.Гонтаровська, Л.Ковбасенко, Л.Кузьменко, Р.Науменко, А.Сологуб, І.Ткачук та ін.) аспекти навчання й виховання обдарованих дітей та учнівської молоді.

Варто наголосити на наявності відмінностей у наукових підходах науковців різних країн до проблеми обдарованості. Вітчизняні психологи і педагоги намагаються розробити фундаментальні теорії, водночас більшість західних вчених вивчає означену проблему з позиції прагматичного підходу [1; 3].

Аналіз стану розв'язання проблеми освіти обдарованих дітей і молоді на державному рівні дає змогу дійти висновку, що в нашій країні сьогодні спостерігається значне посилення уваги до виховання інтелектуальної еліти нації. Так, за останні роки зусиллями колективів Міністерства освіти і науки України та Національної академії педагогічних наук України створено нормативні та теоретико-методологічні

передумови реалізації концепції меритократичної освіти. Її автор – Т.Веблен – вважав, що лише інтелектуальна еліта спроможна ініціювати позитивні зрушення в суспільно-економічному та духовному розвитку суспільства. Реалізація основних положень цієї концепції в освітянській практиці розпочалася в країнах з потужними економіками у другій половині ХХ ст., коли «супутникова ситуація» (запуск Радянським Союзом штучного супутника Землі, 1957 р.) викликала суттєві аксіологічні зміни в суспільній свідомості США та країн Західної Європи, зокрема щодо розуміння необхідності цілеспрямованого «виращування» та зміцнення інтелектуального потенціалу нації. Як засвідчує досвід розвинутих країн, найефективнішим на цьому шляху є підхід, що передбачає виявлення академічно здібних і обдарованих учнів та створення для них спеціальної системи освіти. При цьому складовими «формули успіху» у вихованні інтелектуальної еліти нації є: примат розуму й здібностей над походженням, майновим і соціальним станом; створення науково обґрунтованої системи пошуку та відбору здібних і обдарованих учнів, організація мережі спеціальних класів для їх навчання і виховання; створення системи підготовки і перепідготовки фахівців; належне фінансування за рахунок як бюджетних, так і позабюджетних джерел; формування спеціальних структур з питань роботи зі здібними та обдарованими учнями, заснованих як на державних, так і громадських засадах [4].

Саме на створення умов реалізації «формули успіху» у вихованні інтелектуальної еліти нації й спрямовується діяльність творчого колективу Всеукраїнського науково-педагогічного проекту «Інтелект України», метою якого є впровадження в національний освітній простір системи пошуку, навчання та виховання академічно здібних і обдарованих дітей та учнівської молоді.

Засновниками проекту є Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України та Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. Саме завдяки зусиллям цих наукових колективів проект має потужну науково-методичну базу, системне медико-психологічне й моніторингове супроводження.

Науковими консультантами проекту є дійсний член Національної академії педагогічних наук України, директор Інституту проблем виховання НАПН України, доктор психологічних наук, професор І.Д. Бех та начальник відділу інноваційної діяльності та дослідно-експериментальної роботи Інституту інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України, кандидат педагогічних наук С.В. Кириленко. Науковий керівник проекту – професор Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, доктор педагогічних наук І.В. Гавриш. Групу медико-психологічного супроводження очолює завідувач відділу гігієни дітей шкільного віку та підлітків Інституту охорони здоров'я дітей і підлітків Національної

академії медичних наук України, доктор медичних наук Г.М. Даниленко.

Із впровадженням проекту в освітньому просторі України було розпочато педагогічний експеримент всеукраїнського рівня на базі Харківської гімназії №169 в 2007–2008 навчальному році, що триває донині, але вже в основній школі. Для його проведення дуже ретельно добирався загальноосвітній навчальний заклад. Педагогічний колектив Харківської гімназії №169 підготував та видав більш як 150 навчальних посібників. Його досвіду роботи було присвячено випуски науково-методичних журналів «Відкритий урок» і «Комп'ютер в школі та сім'ї». За останні десять років учні гімназії одержали 102 срібні та золоті медалі за високий рівень навчальних досягнень, стали переможцями всеукраїнських учнівських олімпіад з базових навчальних дисциплін, конкурсів-захистів науково-дослідних робіт Малої академії наук, інтелектуальних турнірів та конкурсів обласного і всеукраїнського рівнів. За результатами ЗНО 2008–2012 років гімназія отримала «СЕРТИФІКАТ ЯКОСТІ» Харківського регіонального центру оцінювання якості освіти.

У межах Всеукраїнського науково-педагогічного проекту «Інтелект України» учні навчаються в проектних класах за спеціально розробленими навчальним планом і програмами, навчальними посібниками, педагогічними програмними засобами (ІКТ), затвердженими Міністерством освіти і науки України. Зміст освіти в таких класах визначається Державним стандартом початкової загальної освіти та конструюється з використанням двох найефективніших моделей меритократичної освіти – моделі збагачення і проблематизації [5].

Модель збагачення спрямовується на формування в учнів ключової компетентності «уміти учитися», цілеспрямований розвиток пізнавальних процесів і творчих здібностей, пропедевтику шкільної неспішності з таких традиційно складних навчальних предметів, як фізика, хімія, математика. Вона реалізується завдяки впровадженню нових навчальних предметів («Навчаємося разом», «Еврика»), інтегрованих навчальних предметів («Людина і світ») та системній реалізації міжпредметних зв'язків.

Специфікою навчально-виховного процесу під час реалізації моделі проблематизації є збільшення питомої ваги проблемних методів і завдань проблемного характеру, пошук альтернативних інтерпретацій навчальної інформації, що сприяють формуванню в учнів інтелектуальної креативності, а також рефлексивного плану свідомості.

Створення навчального плану і навчально-методичних комплектів з окремих предметів здійснювалося з урахуванням того, що дитина, навчаючись у школі, може і має бути успішною. Учні мають бути комфортно і затишно в класі, цікаво на кожному уроці. У наших випускників необхідно сформувати такі компетентності, що дають їм змогу бути успішними й щасливими людьми в професійному та особистісному житті. Чи можливо це в реаліях сучасної

української школи? Так, можливо, однак за умов дотримання певних особливостей навчання в проектних класах.

Першою особливістю дидактичної моделі початкової освіти в проекті «Інтелект України» є системна пропедевтика шкільної неуспішності з таких традиційно складних для учнів основної та старшої школи навчальних предметів, як математика, фізика, хімія, біологія та географія. Саме в системності пропедевтики, що з першого класу здійснюється з усіх навчальних предметів з уроку в урок і ґрунтується на результатах наукових досліджень, спрямованих на те, щоб виявити причини утруднень під час вивчення предметів природничо-математичного циклу, вбачається потужний дидактичний потенціал досягнення поставленої мети – допомогти учню стати успішним. Наприклад, навчально-методичні комплекти з математики побудовано так, щоб забезпечити подолання основних причин, що викликають утруднення під час вивчення математики. Це, зокрема, недостатній рівень розвитку просторової уяви, невміння розв'язувати задачі, недостатній розвиток логічного мислення та кмітливості, низький рівень автоматизму під час розв'язання прикладів.

Найбільші утруднення у процесі вивчення географії пов'язані з тим, що учні не знають карту на належному рівні. Потужний дидактичний потенціал у пропедевтиці цього мають такі навчальні предмети в проектних класах, як «Навчаємося разом», «Літературне читання», «Людина і світ», «Єврика». Так, ознайомлюючи учнів 1-го класу з творчістю Х.К. Андерсена, мандруємо картою від України до Копенгагена, щоб помилуватися скульптурою Русалоньки; виконуючи спеціальні вправи з розвитку пам'яті на уроках «Навчаємося разом», пригадуємо держави – сусіди України; відпочиваючи під час фізкультхвилинок на уроках «Людина і світ» та співаючи пісеньку «Наш Центаврик», пригадуємо розташування й назви материків; змагаючись у «Зоряних перегонках», працюємо з контурними картами; опановуючи алгоритм розв'язання винахідницьких задач на уроках «Єврика», подорожуємо політичною картою світу.

Другою особливістю означеної дидактичної моделі є охоплення навчальним планом предмета «Навчаємося разом», метою якого є формування в учнів ключової компетентності «умій учитися». При цьому навчально-методичний комплект із «Навчаємося разом» створено так, щоб забезпечити формування усіх компонентів навчальної діяльності, навичок раціонального читання, розвиток пам'яті, уваги, мислення, усного та писемного мовлення, таких особистісних якостей, як наполегливість, охайність, уміння долати труднощі, організованість. Системна робота з формування компетентності «умій учитися» здійснюється на уроках з усіх інших навчальних предметів. Зокрема, на уроках «Літературне читання», «Українська мова», «Людина і світ», «Математика» за допомогою системи методично обґрунтованих вправ («Хвилинка Знайка», «Пісенька складів»,

«Сорока і черепаха», «Повітряні кульки», «Фотоапарат», «Читання текстів під магнітофон» тощо) в учнів проектних класів формуються уміння швидко читати, раціонально працювати з навчальним текстом, давати розгорнену й згорнену відповіді на запитання, запам'ятовувати головне, переказувати текст. Ці вправи проводяться з використанням фрагментів мультфільмів, улюблених дитячих пісеньок, навчальних презентацій, що викликають у дітей позитивні емоції, радість, захоплення. Отримані результати засвідчили високу ефективність методичної системи з формування компетентності «умій учитися».

Загальновизнано, що ефективність процесу навчання підвищується за умов дотримання принципу подвійного входження освітніх цілей до змісту освіти [2]. Тому *третьою особливістю* дидактичної моделі початкової освіти в проекті «Інтелект України» є потужні міжпредметні зв'язки. Так, якщо на уроці «Людина і світ» (2-й клас) вивчається тема «Перелітні птахи», то в цей самий день на уроці читання учні ознайомлюються з творами Василя Сухомлинського «Деркач і Кріт» та «Соромно перед соловейком», пригадують, яких птахів називають перелітними.

Четвертою особливістю дидактичної моделі, яку ми розглядаємо, є охоплення навчальним планом предмета «Єврика», метою якого є розвиток в учнів інтелектуальної креативності, формування прийомів евристичної діяльності, а також здатності до інноваційного мислення. При доборі змісту задач, спрямованих на розвиток інтелектуальної креативності, враховується потужний потенціал олімпіадних завдань з математики. Саме тому змістом навчального предмета «Єврика» було охоплено комплекс завдань підвищеної складності з математики, що розроблявся на основі олімпіадних завдань з урахуванням загальнодидактичних принципів, а також основних положень теорії поетапного формування розумових дій.

П'ятою особливістю є створення на кожному уроці ситуації успіху, зацікавленості, комфорту. Так, під час усіх без винятку уроків проводяться фізкультхвилинки з використанням тематичних мультфрагментів. Наприклад, якщо на уроках читання (1-й клас) діти читають казку Корнія Чуковського «Лікар Айболить», то на фізкультхвилинці використовуються фрагменти відповідного мультфільму, а працюючи над текстом, діти «озвучують» один із його фрагментів. На кожному уроці проводяться вправи змагального характеру, які дуже подобаються дітям: «Великі перегони» (математика, українська мова), «Зоряні перегони» («Людина і світ»), «Конкурс «Найрозумніший» (українська мова, літературне читання).

Дітям дуже подобаються й хвилинки релаксації.

Шостою особливістю є використання високо-ефективних педагогічних технологій, що ґрунтуються на діяльнісному та технологічному підходах, теоріях поетапного формування розумових дій та

алгоритмізації навчання. Так, формування навичок каліграфічного письма здійснюється з використанням алгоритмів написання букв і з'єднань, культури грамотного письма – з використанням алгоритмів перевірки правильного написання слів і речень. Велику роль відіграють алгоритмічні методи навчання й під час формування в учнів умінь розв'язувати задачі та приклади на уроках математики і еврики.

Результати проведення педагогічного експерименту та підбиття підсумків впровадження Всеукраїнського науково-педагогічного проекту «Інтелект України» в практику роботи загальноосвітніх навчальних закладів I ступеня засвідчили високу ефективність дидактичної моделі навчання академічно здібних і обдарованих учнів початкової школи в процесі розвитку всіх компонентів академічної обдарованості: *особистісного* (високий рівень сформованості мотивації навчально-пізнавальної діяльності та мотивації досягнення, наполегливість, уміння долати труднощі, здатність до концентрації уваги тощо), *креативного* (здатність бачити суперечності, формулювати проблему та знаходити шляхи її розв'язання; гнучкість, оригінальність, швидкість, дивергентність мислення; розвинена уява; кмітливість тощо) та *інтелектуального* (здатність бачити закономірності, моделювати ситуації, пропонувати версії, узагальнювати, знаходити аналогії, будувати доказ тощо). Зокрема, в експериментальних класах, порівняно з контрольними, значно зросла кількість учнів, у яких сформовано високий рівень мотивації досягнення та мотивації учіння, дивергентності мислення, здатності до формулювання проблеми та винайдення шляхів її розв'язання, кмітливості, концентрації уваги, уяви (зокрема й просторової).

Статистична значущість змін у рівнях сформованості академічної обдарованості учнів експериментальних класів порівняно з контрольними була підтверджена перевіркою статистичної гіпотези дослідження за допомогою критерію χ^2 , а також аналізом шкільної успішності учнів проектних класів. Так, 88,7% випускників початкової школи (за проектом у 2012–2013 навчальному році працювало чотири 4-х класи) виконали завдання ДПА з математики на високому рівні, 11,3% – на достатньому; 79,2% учнів виконали завдання ДПА з української мови на високому рівні, 20,8% – на достатньому; 84,9% учнів виконали завдання ДПА з читання на високому рівні, 15,1% – на достатньому.

Учні проектних 1–3-х класів (у 2012–2013 навчальному році в різних областях України за проектом працювало 85 – 1-х, 47 – 2-х і 8 – 3-х класів) добре читають (28,7% учнів 2-х класів на кінець навчального року виконали програмні вимоги 5-го класу щодо темпу читання; 69,7% другокласників – програмні вимоги 3–4-го класів), із задоволенням складають власні прості та складені задачі різних видів, із захопленням розв'язують олімпіадні завдання з математики, грамотно й каліграфічно

пишуть. І що найголовніше – їм цікаво вчитися, вони з радістю ходять до школи.

У 2013–2014 навчальному році в початковій школі триватиме етап впровадження Всеукраїнського науково-педагогічного проекту «Інтелект України». До роботи за проектом у різних областях України долучилися більш як 120 загальноосвітніх навчальних закладів.

В основній школі на базі Харківської гімназії №169 в 5-х і 6-х проектних класах продовжується дослідно-експериментальна робота всеукраїнського рівня за темою «Розробка та апробація навчально-методичного забезпечення реалізації науково-педагогічного проекту «Інтелект України» в основній школі загальноосвітніх навчальних закладів». Її результати свідчать про доцільність цього проекту у процесі навчання й виховання академічно здібних і обдарованих учнів загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня.

Література

1. Ключе К. Цель обучения интеллектуально одаренных: «Думая делать ход конем» / К.Ключе // Основные современные концепции творчества и одаренности: колл. монография; под ред. Д.Б. Богдавленской. – М.: Высш. школа, 1997. – С. 96–110.
2. Леднев В.С. Содержание образования: Учеб. пособие / В.С. Леднев. – М.: Высш. школа, 1989. – 360 с.
3. Обдарована молодь України: оцінка сучасного стану та поширення перспективного досвіду роботи з обдарованою молоддю в регіонах України / С.О. Терепищій, О.Є. Антонова, Р.А. Науменко та ін. – К., 2008. – 156 с.
4. Педагогическая технология: Учеб. пособие / М.Е. Поленова. – Белгород: Изд-во Белгородского государственного университета, 1998. – 400 с.
5. Савенков А.И. Педагогические основы развития продуктивного мышления одаренных детей: дисс. ... докт. пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика» / Александр Ильич Савенков. – М., 1997. – 380 с.

Анонції

Ірина ГАВРИШ, Світлана КИРИЛЕНКО, Олександр ЩЕРБАКОВ

Всеукраїнський науково-педагогічний проект «Інтелект України»: теоретичні та практичні питання реалізації в початковій школі

У статті охарактеризовано теоретико-методологічні, методичні та організаційні засади Всеукраїнського науково-педагогічного проекту «Інтелект України». Розкрито особливості організації навчально-виховного процесу в 1–4-х проектних класах: система пропедевтика шкільної неуспішності в основній школі; охоплення навчальним планом предметів «Навчаємося разом» і «Єврика»; реалізація системних міжпредметних зв'язків, створення на кожному уроці ситуації успіху, зацікавленості та комфорту.

Ключові слова: проект «Інтелект України», початкова школа, академічно здібні учні, дидактична модель.

Ирина ГАВРИШ, Светлана КИРИЛЕНКО, Александр ЩЕРБАКОВ

Всеукраинский научно-педагогический проект «Интеллект Украины»: теоретические и практические вопросы реализации в начальной школе

В статье представлена краткая характеристика теоретико-методологических, методических и организационных основ Всеукраинского научно-педагогического проекта «Интеллект Украины». Раскрыты особенности организации учебно-воспитательного процесса в 1–4-х проектных классах: системная пропедевтика школьной неуспеваемости в основной школе; включение в учебный план предметов «Учимся вместе» и «Эврика»; реализация системных межпредметных связей, создание на каждом уроке ситуации успеха, заинтересованности и комфорта.

Ключевые слова: проект «Интеллект Украины», начальная школа, академически способные ученики, дидактическая модель.

Irina GAVRYSH, Svitlana KYRYLENKO, Oleksandr SCHERBAKOV

All-Ukrainian research and educational project «Intellect of Ukraine»: theoretical and practical questions of implementation at primary school

The theoretical, procedural, methodological and organizational fundamentals of the research and educational project «Intellect of Ukraine» have been characterized briefly. The peculiarities of the teaching and educational process organization in 1–4 project classes have been exposed: systemic propaedeutics of poor progress at secondary school; inclusion of the subjects «Study together» and «Eureka» in the Curriculum; systemic inter-subject connections; creation of the situation of success, interest and comfort at every lesson.

Keywords: project «Intellect of Ukraine», primary school, academically gifted pupils, didactic model.

ФОТОРЕПОРТАЖ

Всеукраїнський науково-педагогічний проект
«Інтеллект України»: з досвіду роботи
Харківської гімназії №169